

Otomar
Dvořák

Josef Pepson
Snětivý

KRAJINOU KARLA IV.

S Otcem vlasti Prahou, Čechami a Moravou

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

KRAJINOU KARLA IV.

*S Otcem vlasti Prahou, Čechami
a Moravou*

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

KRAJINOU KARLA IV.

*S Otcem vlasti Prahou, Čechami
a Moravou*

Fotografie na přední straně obálky: pohled z Pustého hrádku na Kašperk

Fotografie na zadní straně obálky: hrad Locket

Obrázek na str. 2: kubistický kandelábr na Jungmannově náměstí v Praze;
za ním tympanon ze zbořené Krásné věže chrámu Panny Marie Sněžné

Copyright © Otomar Dvořák, www.otomar-knihy.webnode.cz, 2021

Copyright © Josef Pepson Snětivý, www.pepson.cz, 2021

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2021

Photographs © Josef Pepson Snětivý, 2021

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2021

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2021

ISBN 978-80-7475-341-1

Pár slov úvodem aneb největší z Čechů?

V nedávno probíhající anketě stanul český král a římský císař Karel IV. v čele žebříčku osobností, které se nejvíc zasloužily o rozvoj naší vlasti. Je patrně jediným králem, jehož jméno znají i lidé, kteří se o dějiny nikdy nezajímali a v hlavě jim uvízly jen střípky školních vědomostí.

Byl ale Karel opravdu Čech? Národnostně je to sporné; jeho otec Jan pocházel z Lucemburku (tamější obyvatelé pravděpodobně vznikli smíšením pořímských Keltů s Germány), ovšem rod lucemburských hrabat měl kořeny ve Francii. Karlova matka Eliška Přemyslovna je považována za Češku, jenže... Kolik mohla mít v žilách české krve, když se Přemyslovci po několik generací ženili s německými či uherskými princeznami?

Karel IV. přesto získal vřelý vztah právě k českému území a jeho obyvatelům, naučil se česky a snažil se učinit z Čech a jejich hlavního města Prahy centrum Římské říše. Naši vlast také ozdobil řadou skvělých, zcela jedinečných staveb. Některá z jeho architektonických děl je schopen vyjmenovat každý: Karlštejn, chrám sv. Víta, Karlův most... Existuje však spousta dalších, méně známých hradů, klášterů a kostelů, o nichž se příliš neví, že je založil, nebo alespoň zásadním způsobem upravil, případně je poznamenal svou přítomností a prožil na nich důležité, ba osudové chvíle svého života.

Rozhodli jsme se, že se pokusíme tyto stavby připomenout, propátrat, ukázat jejich historický význam a popsat, jak vypadají dnes. Jsme si vědomi, že o císaři Karlu IV. bylo napsáno mnoho knih, zejména při příležitosti šestistého výročí jeho narození (2016). Tyto publikace probírají Karlovu osobnost z nejrůznějších stran a úhlů. Domníváme se však, že ještě nikdy nebyl jeho život popsán na základě staveb, v nichž pobýval nebo které nechal stavět. Pokusili jsme se o to právě v této knize.

Postupně jsme navštívili jednotlivá místa a opět jsme si rozdělili úkoly, jak se nám to osvědčilo u publikace Krajinou prvních Přemyslovců, z jejíhož úspěchu máme velkou radost. Zatímco Otomar vypráví historii staveb a zařazuje je do souvislostí s Karlovým životem, Pepson se nenechal odradit ani nevlídnou zimou, ani koronavirovou krizí, a všechna místa navštívil, nafotil, prozkoumal jejich současný stav... a také se porozhlédl po dalších zajímavostech v okolí.

Doufáme, že se i tato knížka, podobně jako naše knižní řada Utajené hrady a zámky anebo zmiňování „první Přemyslovci“, stane Vaším oblíbeným průvodcem, až vyrazíte na výlety po stopách Otce vlasti. Třeba si povšimnete i drobností, které se Vám předtím nezdály tak důležité. A možná si na těchto cestách, právě tak jako my, uvědomíte, že Karel IV. zásadním způsobem ovlivnil tvář Českých zemí a že dodnes těžíme z jeho odkazu.

Přejeme Vám šťastné a objevné putování!

*Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý*

PRAHA – DŮM U KAMENNÉHO ZVONU

MÍSTO, KDE BUDOUČÍ CÍSAŘ POPRVÉ SPATŘIL SVĚTLO SVĚTA

Možná by bylo zajímavé položit náhodně vybraným lidem otázku, jestli tuší, kde se Otec vlasti, císař Karel IV. narodil. Většina z těch, jichž jsem se na to ptal, odpověděla neurčitě „v Praze“. Nebo dokonce „na Pražském hradě“, neboť netušili, že tehdy byl Pražský hrad zpustlý a Královský palác neobyvatelný. Znalci ovšem věděli, že to bylo v některém z domů na Starém Městě pražském, v blízkosti Staroměstského náměstí. Váhalo se mezi domem U Štupartů (o němž si přečtete v této knize jinde) naproti svatojakubskému kostelu a domem U Kamenného zvonu poblíž kupeckého Týnského dvora.

Pamatuji si, jak se pro mne gotická rekonstrukce domu U Kamenného zvonu stala naprostým zjevením. Ačkoliv jsem se od mládí velmi zajímal o historii, této omšelé barokní budově, krčící se skromně v koutě vedle monumentálního paláce Golz-Kinských, jsem nikdy nevěnoval pozornost. Nutno však přiznat, že i naši největší znalci historické architektury byli velice překvapeni tím, co se v letech 1975 až 1987, kdy na domě probíhaly náročné restaurátorské práce, podařilo postupně odhalit. Objev zachovalého gotického paláce, skrytého pod barokními fasádami, se stal odbornou senzací. Nikdo nečekal, že ta stavba bude svým stylem tak výjimečná, vznešená, vskutku exkluzivní.

Kamenný zvon dal jméno
výjimečnému domu

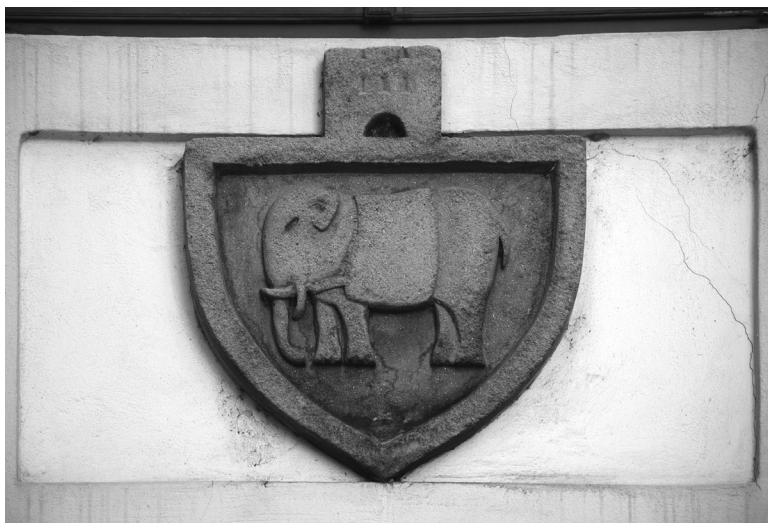
Důkladná regotizace vrátila domu téměř původní podobu, včetně tvaru střechy a oken, jejichž kružby se podařilo sestavit z kousíčků nalezených ve výplních zazděných oken a výklenků. Ve vnitřních prostorách byly odkryty dřevěné stropy a zpod omítek se vyloupily středověké nástěnné malby obou kaplí a audienční síně. V úplnosti byla odkryta také zdobná gotická fasáda. Ukázalo se, že výklenky mezi okny původně vyplňovaly kamenné sochy, posazené na konzolách a shora chráněné kamennými baldachýny. V nikách mezi okny prvního patra bychom kdysi viděli sochy krále a královny (Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny), sedící na trůně a po stranách doprovázené pěšími rytíři v plné zbroji. Snad to byli takzvaní štítonoši, ale také se usuzuje, že mohlo jít o podobizny jejich synů, princů Václava (Karla) a Jana Jindřicha. Torza těchto soch při rekonstrukci sestavil z úlomků restaurátor Jiří Blažej a dnes je můžeme vidět v kapli v přízemí. Sochy z výklenků dru-

hého patra se nedochovaly. Odborníci se domnívají, že se zde mohli nacházet zemští patroni sv. Václav, Vít, Vojtěch a Prokop.

Přízemní část fasády nebylo možné kvůli špatnému stavu plně zrekonstruovat. Z nálezu kamenného zbytku zadní koňské nohy se usuzuje, že přímo nad vstupním portálem mohla být umístěna malá jezdecká socha. Netušíme však, koho znázorňovala. Profilovaným portálem zdobená brána měla podobu průjezdu, jímž se skrze vstupní halu dalo projet do nádvoří. Šířka průchodu naznačuje, že dům byl průjezdný na koni, ne však vozmo. Vjezd pro vozy se nacházel v hospodářském křídle, z Týnské uličky za objektem. Představuji si krále Jana Lucemburského v doprovodu věrných rytířů, jak v přílbicích s chocholy a se štíty zdobenými znamením českého lva vjíždějí na ušlechtilých koních do nitra paláce, jak cvakot podkov na dřevěném dláždění doznívá a těžká vrata se za nimi s třesknutím zabouchnou. Jen čestná stráž s kopími strne nepohnutě u nárožních patníků.

Pozoruhodné rozmístění soch v průčelí a architektonická výzdoba odkazuje jak na architekturu katedrálních staveb, tak na umění antické Byzance. Pro přibližnou představu si můžeme říct, že dům U Kamenného zvonu nabízel podobný pohled, jako když se díváme na sochami osazené průčelí Mostecké věže u Karlova mostu. Připodobnění k věži není náhodné; palác U Kamenného zvonu byl vlastně obytnou věží, v níž byly soustředěny nad sebou kaple a reprezentační prostory, propojené točitým schodištěm. Tato věž byla ovšem jen dominantní částí větší stavby, která se nedochovala. Původní rezidence pokračovala nižším jednopatrovým obytným křídlem a hospodářskými budovami, uzavírajícími vnitřní dvůr. Končila někde v místech, kde dnes stojí dům U Černého slona (na rohu Týnské ulice a Týnské uličky) a zaujímal také větší část prostoru, na němž byl později vystavěn barokní palác Golz-Kinských.

Podle nejnovějších stavebně-historických průzkumů se počátky domu U Kamenného zvonu datují do druhé poloviny 13. století, kdy za mohutným věžovým nárožím s masivními obvodovými zdmi vzniklo i podélné boční stavení. Nejstarší stavební etapa se

Znamení na domě U Černého slona

zachovala ve sklepech a v přízemí jižního křídla. Druhá stavební etapa následovala kolem roku 1310. Tehdy byla v přízemí zřízena kaple s bohatou figurální a ornamentální malířskou výzdobou, pokrývající stěny i klenbu. Výsledkem přestavby objektu ve druhé čtvrtině 14. století byl reprezentativní městský palácový dům s věžovým nárožím, který je pozoruhodným dokladem činnosti severofrancouzsky orientované dvorské huti a zároveň ojedinělým, dodnes dochovaným příkladem tohoto typu architektury.

Poslední přestavba domu U Kamenného zvonu, spadající do přelomu 17. a 18. století, nám může připadat až nepochopitelně necitlivá. Nakládání s gotickými prvky bývalého královského paláce vyznívá přímo drasticky: pomocí kusů rozbitých soch a zlomků ozdobných kružeb byly zazdívány nepotřebné otvory a výklenky. Doslova vandalismus! Nemůžeme být ovšem tak přísní; v době baroka nebyla stavba chápána jako památka, ale jako cosi zastaralého, co je nutno zmodernizovat. Musíme také zmínit, že průzkumy provedené Jiřím Blažejem při rekonstrukci odhalily, že většina

prvků byla tehdy ve velmi špatném stavu, celý dům vypadal značně zchátrale, římsy a kružby se drolily a opadávaly, hrozilo dokonce nebezpečí úrazu. Bylo to zřejmě způsobeno nejen zanedbáním péče, ale už při samotné stavbě nevhodným užitím opuky nižší kvality a zatékáním vody do nedostatečně chráněných ozdobných prvků na fasádě. Radikální přestavba tak byla v podstatě nezbytná, dům zachránila a zajistila v něm pro tehdejší měšťany vyšší komfort bydlení. Jenže barokní „zamaskování“ bylo tak dokonalé, že na gotický původ domu odborníci usuzovali pouze podle typické stavební dispozice. O to větší bylo jejich překvapení.

Na nároží budovy spatříme symbolické znamení, které dalo paláci jméno. Do zdíva je tu vsazen kamenný zvon. Jeho původ je opředen mnoha pověstmi; některé dokonce vyprávějí o pohanské podzemní svatyni, kterou nechala zničit kněžna Ludmila a nahradila ji křesťanskou kaplí. Pekelné demony pohanů prý zahnala hlasem zvonu, který tady potom zůstal na památku na kamenném pilíři a později se stal součástí vystavěného domu.

Mnohem pravděpodobnější než tato romantická fantazie je možnost, že zvon měl připomínat skutečnou historickou událost z roku 1310. Tehdy v domě na Staroměstském náměstí pobývala Eliška Přemyslovna víceméně v domácím vězení. Prahu drželo vojsko Míšňanů, které pozval na svou ochranu nerozhodný král Jindřich Korutanský, ukrývající se za hradbami zchátralého Pražského hradu. Eliščin manžel Jan Lucemburský se svým vojskem Prahu oblehl, ale jeho naděje na dobytí města před blížící se zimou byly takřka nulové. Pomocí tajných posílů však byla domluvena lest. Eliščin osobní kaplan Berengar (snad bývalý člen řádu templářů) dne 3. prosince 1310 začal náhle zvonit v sousední špitální kapli Panny Marie v kupeckém Týnském dvoře. Klinkáním zvonku dal smluvené znamení vojsku Jana Lucemburského: oznamoval tím, že příznivci nového krále Jana jsou uvnitř města připraveni k povstání. Povstalci zlikvidovali stráž u dnešní Prašné brány a otevřeli Janovým vojákům branku pro pěší. Během několika hodin měl Jan Lucemburský celé Staré Město pražské ve své moci. Míšňané i Korutanci byli vyhnáni, Jindřich Korutanský začal vyjednávat

Smrt Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku

o svobodném odchodu ze země. Jan Lucemburský se tak díky své manželce Elišce téměř nenásilně a bez krveprolití zmocnil Prahy. A ubytoval se v jejím paláci U Kamenného zvonu.

Z toho vyplývá, že umístění pamětního zvonku může skutečně souviset s přestavbou dosavadního měšťanského domu na královský městský palác. Už jsme si říkali, že právě tehdy, po roce 1310, byla také vstupní síň, využívaná dosud patrně jako obchodní prostor, přebudována v kapli. Palác U Kamenného zvonu, jehož majitelkou byla královna Eliška Přemyslovna, se stal symbolem nové naděje pro České království.

A nejspíš právě zde se 14. května 1316 ještě před rozbřeskem ozval v jedné z gotických síní pláč nemluvněte. Čtyřiadvacetiletá královna Eliška k sobě přivinula novorozeného syna. Chlapce pokřtili v duchu přemyslovské tradice jménem Václav. Staroměstské náměstí se zřejmě poté, co se novina rozkřikla, zaplnilo jásajícím davem. Šťastný otec nechal vyvalit ze sklepů sudy piva,

aby lid slavil spolu s ním narození dědice. Nikdo tehdy nemohl tušit, jaké dramatické životní zvraty čekají na maličkého prince Václava, budoucího císaře Karla IV.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti

S domem U Kamenného zvonu jste byli zevrubně seznámeni v předchozím textu. Jak už víte, původní komplex zaujímal výrazně větší plochu. Podívejme se nyní na dvě dochované stavby, které s ním souvisejí: jedna ke dvorci v původním rozsahu přiléhala (dům U Černého slona), druhá se nachází na jeho bývalém území (palác Golz-Kinských).

Dům U Černého slona (Týnská 629/3) byl podle památkářských údajů postaven ve 13. století, zatímco jiné prameny uvádějí až třicátá léta století následujícího. Shodují se v tom, že se zachoval původní střešní krov – což vede k úvaze, že objekt byl vystavěn opravdu až ve 14. století (kromě krovu se dochovala také část původní zdi u hlavních dveří). A jeho zrod mezi lety 1330-1340 je podpořen i údajem, že v přízemí, kde je nyní hotelová restaurace, mohou hosté obdivovat gotickou klenbu ze 14. století. Je tudíž víceméně jasné, že v době Karlova narození (1316) tu ještě nestál.

Dnešní vzhled fasád je de facto barokní, se stopami klasicistní přestavby (Zacharias Fiegerth, 1801). Gotická krása přežila v některých interiérech – jak řečeno, v přízemí, a pak také ve sklepech s klenutými stropy. Host ležící nznak (hoteliérství tu má tradici od doby, kdy zaniklo známé Čapkovo vetešnictví) pak může v některých pokojích hledět na malované dřevěné stropy a trámoví.

Pro úplnost dodejme, že v Praze máme dva domy U Černého slona – ten druhý, oficiálně zvaný měšťanský dům U Černého slona, se nachází na Malé Straně, na adrese Vlašská 331/26.

Palác Golz-Kinských (někdy nazýván také Goltz-Kinských, ale nejčastěji pouze Kinských) částečně stojí v místech zaniklého dvorce, z nějž dodnes existuje právě jen dům U Kamenného

Sochy Ignáce Františka Platzera na atice paláce Golz-Kinských

zvonu. Toto rokokové sídlo bylo pro hraběte Jana Arnošta Golze postaveno podle plánů Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Stavbu jako takovou v letech 1755-1765 řídil Anselmo Lurago, jeho následovník (ale nikoli zeť, jak bývá mylně uváděno), protože Dientzenhofer byl tou dobou už po smrti. V kontextu této kapitoly je pěknou shodou okolností, že Lurago zemřel roku 1765 ve svém domě U Černého slona – v onom malostranském. Fasádu vyzdobil štukatér Bossi, za sochařskou výzdobu vděčíme Ignáci Františku Platzerovi.

Po smrti hraběte Golze objekt kupuje v roce 1768 kníže Rudolf Kinský. Za jeho rodu došlo ke klasicistní přestavbě interiéru a k rozšíření o druhý dvůr. Palác byl poté spojen se zajímavými osobnostmi a neblahými událostmi: v roce 1843 se tu narodila Bertha von Suttner, první ženská laureátka Nobelovy ceny za mír a sekretářka Alfreda Nobela; do německého gymnázia, které bychom tu našli na přelomu 19. a 20. století, chodil mj. Franz Kafka; a 21. února 1948 (nikoli 25., jak tvrdili sami komunisté a jak se to potom v obecném povědomí ujalo) řečnil z balkonu

Klement Gottwald. Od roku 1949 patří Národní galerii, která ho využívá pro své expozice.

Připomenu ještě, že jsem tento palác zmiňoval v knize Utajené hrady a zámky II., a to v kapitole věnované letohrádku Kinských na Smíchově. Terasa letohrádku poskytovala výhled „přes půl Prahy“ až na toto rodinné sídlo na Staroměstském náměstí!

Bohužel, metropole do dnešních dnů ztratila mnohé prospekty čili průhledy na objekty nacházející se v dáli. Také z domu U Kamenného zvonu přežila jen část. Naštěstí ale ta nejhodnotnější – a z obou sousedních objektů, z domu U Černého slona a z paláce Golz-Kinských, se můžeme těšit dodnes. A ještě lepší je, že palác už nezastiňuje pravděpodobné rodiště našeho největšího panovníka, jak tomu bylo před rekonstrukcí domu U Kamenného zvonu.

(Josef Pepson Snětivý)

LOKET

KLÍČ K ČESKÉMU KRÁLOVSTVÍ

Málokde na člověka tak dolehne povznášející (a současně trochu mrazivý) pocit moci a síly, jako když poprvé spatří z mostu přes Ohři hrad Locket, to drsné nakupení strohých kamenných zdí a věží, do jejichž stěn jako by prorůstaly hroty žulových skal. Tohle mimořádné sídlo si troufám srovnávat s proslulou Mont-Saint-Michel na normanském pobřeží. Naši horu s hradem a opevněným městem však neobklopuje mořský záliv, ale něco neméně pozoruhodného: unikátní meandr řeky Ohře. Stojím na úzké, jen několik metrů široké šíji, oddělující dvě údolí téže řeky. Nemohu odtrhnout pohled od místa, kde Ohře náhle odbočí v nečekaně ostrém úhlu, skuteč-

Karel IV. na votivním obraze
Jana Očka z Vlašimi

ně připomínajícím ohnutý loket, a velkým kruhem oběhne celou skalnatou horu, aby se na protilehlé straně vrátila do výchozí pozice a jakoby nic pokračovala původním směrem!

Pod masivními zdmi románsko-gotického hradu jsou skryty stopy prvopočátků osídlení hory. Vyprávění o zdejší svatyni keltských druidů patří spíše do oblasti bájí. S jistotou víme pouze to, že v 11. století bychom na Lokti našli významné hradiště Sedličanů. Pozoruhodné je, že v severovýchodní části hradi-

ště, opevněného valy a dřevěnými palisádami, byla ve 12. století postavena raně románská kamenná rotunda, zasvěcená sv. Anežce. Kolem roku 1230 (první písemná zpráva je z roku 1234) nahradil kmenové hradiště královský hrad, na který byla ze Sedlce přenesena správa celého kraje. Nevelká rotunda se stala součástí paláce a sloužila patrně ještě nějaký čas jako hradní kaple. Jejím nástupcem se stal gotický kostel sv. Václava v centru podhradního městečka. Historici se dlouho domnívali, že rotunda byla zbořena. Teprve při rekonstrukčních pracích v roce 1966 se přišlo na to, že památná románská stavbička stále existuje! Tedy alespoň její původní obvodové zdi; bylo totiž skrze ně vedeno točité schodiště do horních pater severního paláce. A byla to opravdu unikátní svatyně: s vnitřním průměrem pouhých 3,6 metru se jedná o nejmenší rotundu na světě!

Na Lokti jsme objevili spousty dalších zajímavostí. Ke zdejšímu unikátům patří Zkamenělý purkrabí, což je velký železitý meteorit, jenž dopadl do okolí hradu někdy kolem roku 1422, reliéf tváře Zeleného muže s dubovými větvičkami, jež mu vyrůstají z koutků úst – toho jsme objevili nade dveřmi jednoho z městských domů –, nebo zdejší pověstné strašidlo Štrakatal, útočící železným hřebem na neučesané děti (toho se našťastí bát nemusím!).

O loketských zákoutích Vám toho více poví kolega Pepson. Já jsem zde pátral především po stopách císaře Karla IV., jenž měl k Lokti zvláštní vztah. Miloval tuto mocnou hraniční pevnost, nazývanou z mnoha důvodů Klíčem k Českému království, ačkoliv

Eliška Přemyslovna je představována nastávajícímu tchánovi Jindřichu VII. (ilustrace Jana Gotha)

by ji měl spíše nenávidět, protože ho k ní poutaly nehezké vzpomínky. Je ovšem pravda, že ten strach, úzkost a pocit bezmoci tříletého dítěte, opuštěného a zrazeného vlastními rodiči, zůstal patrně skryt hluboko v jeho podvědomí, nepojil se s celkovým panoramatem hradu, ale spíše s detaily jeho pokojů, chodeb... a především tmavého sklepení, kam padalo světlo jen uzoučkým zamřížovaným okénkem.

Jak k tomu došlo, že tříletý princ, tehdy ještě nazývaný Václav, skončil jako vězeň vlastního otce?

V roce 1319 trpěly České země bojem dvou šlechtických skupení. Proti sobě stála strana Jindřicha z Lipé s jeho milenkou, královnou vdovou Alžbětou Rejčkou, a strana Viléma Zajíce z Valdeka, jenž vystupoval jako ochránce královny Elišky Přemyslovny. Obě strany pod vzletnými slovy skrývaly přízemní, zištné cíle – a obě usilovaly o to, zaštitit se osobou malého prince Václava, následníka trůnu. Královna Eliška se hned v lednu rozhodla odejít do ústraní na svůj hrad Loket i se třemi dětmi: dospívající Markétou, tříletým Václavem a několikaměsíčním Přemyslem. Králi Janovi se brzy donesly zprávy, že královna nežije na Lokti v úplné izolaci od politického dění v zemi, ale přijímá návštěvy Viléma Zajíce z Valdeka. Straníci Jindřicha z Lipé našeptávali králi, že nejde o pouhá zdvořilostní a společenská setkání, ale že se na Lokti připravuje nové spiknutí s cílem svrhnout ho z trůnu a králem prohlásit malého Václava, v jehož zastoupení by vládla panovačná Eliška a jako poručník ambiciózní pan Vilém Zajíc z Valdeka. Jan Lucemburský, po předložení mnoha nepřímých důkazů, této zprávě uvěřil. V polovině února 1319 se objevil před Loktem se silným oddílem vojska a rázně žádal o otevření brány. Překvapená posádka neměla důvod svému panovníkovi nevyhovět. Jenže poté, co vjel do nádvoří, okamžitě požadoval, aby mu byl vydán princ Václav. To Eliška rezolutně odmítla, a když Jan poručil vojákům, aby mu synka přivedli třeba násilím, Eliška vyzvala své strážce k odporu a pod jejich ochranou ustoupila do vnitřního hradu. Došlo k přestřelce ze samostřílů. Eliščina posádka zaujala výhodné postavení na obou hradních věžích a odmítla královu výzvu ke ka-

Kaple sv. Anny na terase nad Zahradní ulicí

pitulaci a vydání hradu. Došlo k dosud neslýchanému boji mezi manželi. Bitka se protáhla dlouho do noci, aniž se obléhatelům podařilo dosáhnout úspěchu. Na obou stranách už bylo několik raněných i padlých.

Teprve následujícího dne, udolána pohrůzkami od manžela i šlechticů, se královna Eliška rozhodla upustit od další obrany a vydat hradní věže. Král Jan okamžitě zahájil vyšetřování, aby zjistil rozsah údajného spiknutí. Dva královnini písaři, Jan a Mikuláš, a také jedna z jejích dvorních dam, důvěrná společnice jménem Getruda, byli vyslýcháni na mučidlech „právem útrpným“. Po natažení na žebřík a drcení prstů „přiznali“ pochopitelně všechno, co si král a jeho rádci přáli. Kompromitovali tak nejen královnu Elišku, ale i její dvořany a služebnictvo. Někteří z královniných stoupenců v západních Čechách se pokusili o ozbrojený odpor, ale

Sloup Nejsvětější Trojice v ulici
T. G. Masaryka

byli brzy královským vojskem přemoženi – a trestu neušli. Vilém Zajíc z Valdeka byl zbaven úřadu nejvyššího maršálka a uchýlil se na své podbrdské panství; jeho místo zaujal jeho sok Jindřich z Lipé. Také bývalý opat zbraslavského kláštera Konrád, který se kdysi nejvíc zasloužil o příchod Jana Lucemburského na český královský trůn, se uchýlil do ústraní svého kláštera a vzdal se jakékoliv další politické a veřejné činnosti. Jen tím unikl pomstě zuřícího panovníka.

Pokořená královna Eliška se mohla odebrat do věnného města Mělníka, kde prý žila v dost stísněných poměrech. Manžel jí odmítl poskytnout jakoukoliv podporu a rentu připsal Rejčce, vdově po králi Václavu II. a milence Jindřicha z Lipé. Královna směla odejít s dětmi – ovšem s výjimkou prince Václava, toho musela na Lokti nechat!

Událost zanechala ve Václavově dětské mysli trvalou stopu, která nevymizela ani po dlouhých letech, kdy již seděl na císařském trůně a vyprávěl své zážitky dvornímu kronikáři, jímž byl Beneš Krabice z Veitmile. Právě z jeho kroniky víme, že malý Václav byl po dobytí hradu odtržen od matky a zavřen v krutém hradním sklepení, kde panovala tma a zima a odkud byla vyhlídka ven jen malou štěrbinou u stropu. V tomto skutečném žaláři byl držen dva měsíce, poté strávil delší dobu na témže hradě v poněkud volnějším režimu, v pohodlnějším a vytápěném pokoji v horním patře, ale práh této místnosti nesměl opustit. Důvodem věznění nebylo trestání malého chlapce, ale otcův strach, patrně odůvodněný, aby se ho královnini přívrženci nepokusili osvobodit. Proto ho držel v pevnosti doslova jako šperk v trezoru.

Takové zacházení s malým chlapcem ovšem bylo neúměrně kruté. Díky znalosti těchto raných zážitků si lze později vysvětlit Karlův chladný odstup vůči otci Janovi a pietní vztah synovské lásky k památce těžce zkoušené matky Elišky, od níž byl tak násilně a s největší pravděpodobností již navždy odtržen. Také se nelze divit kronikářově poznámce, že Václav byl při svém věznění „vzpurň a rozpustilý“, takže často museli použít násilí, aby ho udrželi na hradě. Teprve po roce byl převezen na další z osamělých královských pevností – na hrad Křivoklát –, kde byl jeho nucený pobyt přece jen o trochu příjemnější.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti

Karel IV. není jediný prominentní vězeň na Lokti. Zatímco budoucí panovník se zde nedobrovolně ocitl v útlém věku, sesazený nejvyšší hofmistr Jiří Popel z Lobkovic na hradě strávil poslední rok života.

A nebyl to rok nikterak veselý. Ambiciózní šlechtic, jehož pád už v roce 1594 způsobilo údajné spiknutí proti císaři (pokud vím, nebylo až dosud nikým věrohodně potvrzeno), byl na Loket převezen o dvanáct let později, v roce 1606. Zpočátku mu vězení

snad alespoň trochu příjemňoval volnější režim, jenže ten byl záhy zpřísněn. A když Popela postihl v květnu 1607 záchvat mrtvice, v jehož důsledku zemřel, byl tajně pohřben v kostele svatého Václava. I to zavdalo příčinu k šíření (opět nepotvrzených) zpráv o tom, že na hradě Lokti byla spáchána justiční vražda.

My máme na rozdíl od nenasytného Lobkovice výhodu, že se po krásném městě můžeme svobodně projít. Začneme v místě jeho posledního odpočinku – u zdejšího svatostánku. Ten by byl jinde dominantou okolí, ale v Lokti je zastíněn hradem. Vidíme ho přibližně v podobě, kterou dostal v letech 1701-1734 podle projektu stavitele Wolfganga Braunbocka z Teplé. Nebyla to zdaleka první přestavba kostela, který zřejmě vznikl hned po výstavbě královského hradu (první písemnou zmínku o něm máme k roku 1240 a o osm let později se farní správy ujali křižovníci s červenou hvězdou, kteří tu působí dodnes, jak o tom svědčí jejich znak na sousedním děkanství).

Nejsem jediný, komu připadá jeho umístění málo reprezentativní s ohledem na impozantní hrad. Už v roce 1325 slíbil Jan Lucemburský jeho přenesení na důstojnější místo, k čemuž ale nikdy nedošlo. Boje mezi městem a Šliky, které Loket často devastovaly, se nevyhnuly ani kostelu, jenž někdy v letech 1473-1474 vyhořel. Braunbockova přestavba se tudíž týká až druhé stavby, již se ujal Mikuláš Šlik a která byla vysvěcena v roce 1490. Také ta prošla několika úpravami. Žádná však nebyla tak radikální jako Braunbockova. Jistě jste si všimli, že trvala celých 33 let! Způsobil to mimo jiné velký požár města v roce 1725, takže se nakonec zapojil i Wolfgangův syn Jan Ondřej.

A ještě jedna věc zásadně proměnila tvář této partie: úprava Kostelní ulice v letech 1835-1837. Vlivem změny její šířky i sklonu dostal kostel masivní opěrnou zeď, okrášlenou empírovou kašnou, jakož i trojramenné schodiště. Na druhou stranu tyto úpravy zapříčinily demolici bývalého hřbitova. Přežila jen kamenná boží muka z roku 1657 – a symbolický Popelův náhrobek z roku 1930, německy tvrdící, že tu byl zavržený šlechtic s'at jako nevinný.

Loket na počátku 19. století

Půvabnou, byť trochu omšelou – a nespojitou – Zámeckou ulicí sejdem na hlavní náměstí T. G. Masaryka (za náměstí je považuji já, oficiálně jde překvapivě o ulici). Má zajímavý zakulacený tvar, volně kopírující jižní oblouk hradu, a opět jako by tonulo v jeho stínu. Přitom jsou tu zajímavé památky: pěkný trojiční sloup, dvě kašny a barokní radnice (v jejím areálu najdeme i městskou knihovnu a Muzeum knižní vazby); a celá řada hodnotných domů, původně gotických či barokních. Většinou prošly pozdějšími úpravami a dnes nastavují náměstí svá klasicistní, empírová či novorenesanční průčelí, takže si každý přijde na své. V mých očích jsou nejkrásnější sousední domy T. G. Masaryka 4/75 a Sobotova 10/2 (druhý jmenovaný skrývá Muzeum lázeňských pohárků).

Opačnému konci „ulice – náměstí“ vévodí Černá věž. Tohle pojmenování je ovšem novodobé a podnět k němu zavedla oprava v první polovině 20. století, po níž získala dnešní vzhled. Původně byla součástí dnes již neexistující Dolní brány, uzavírající východní část historického města – této lokalitě se říkalo Dolní hrad. Do věže návštěvník vstoupit může, a to schodištním přístavkem, v minulosti by se do ní dostal z ochozu hradby. Ústí Kostelní ulice do ulice T. G. Masaryka tu vytváří jakési náměstíčko s obdélníkovou kamennou hradbou a k Černé věži od jihu půvabně přiléhá dům

Pohlední sousedé: T. G. Masaryka 4/75 a Sobotova 10/2

Kostelní 81/25. Zato budova Základní školy Loket na opačné straně příliš půvabu nepobrala a její kostka městský oblouk spíše kazí.

Krásná je ovšem pozdně barokní kaple svaté Anny, kterou tu místní měšťané postavili roku 1744 jako vyjádření díky za to, že francouzská vojska navzdory dvojí okupaci o dva roky dříve nevydrancovala jejich město. Najdeme ji v místě, kde se Rooseveltova ulice stáčí do Nádražní.

Odtud už můžeme vidět loketské opevnění, a tak si představme i jeho druhou dochovanou věž – Robičskou (Hradní 471/2). Spojovala Loket s předměstím a její zajímavostí je převét v nejvyšším podlaží, vysazený na konzolách.

Loket si obejděte kolem dokola – nádherné výhledy na hrad a město pod ním se nabízejí z různých stran. Věřím, že se díky tomu nebudete zlobit, že jsem při procházce městem občas coural různými směry. Jednak Loket není zrovna velkoměsto a návrat zabere jen chvilku, jednak uvidíte spoustu kamenné krásy, ať už zabrousíte kamkoli. Bývala tu odedávna; a možná obměkčila Karla IV., že na místo svého věznění nezanevřel. Kdo do Lokte zavítá – a to v jakékoli, byť nedobrovolné roli –, ten už se nebude chtít rozloučit.

Tedy snad až na nešťastného Jiřího Popela z Lobkovic.

(Josef Pepson Snětivý)

KARLOVY VARY

CÍSAŘOVA BLAHODÁRNÁ KOUPEL

Navzdory otřesným dětským vzpomínkám se bývalý princ Václav již jako císař Karel IV. na Loket rád vracel. Snad ho vábily zdejší lesní hvozdy (ne nadarmo se dnešní Slavkovský les původně nazýval Císařský). Ve stínu prastarých stromů, na náhorních planinách s rašelinovými jezírky, kde střílel z luku na kachny a jeřábky, či v romantickém údolí řeky Ohře, v jejímž proudu se zrcadlí bizarní Svatošské skály, prý zakletý svatební průvod loketského čaroděje Jana Svatoše – tam všude našel rozptýlení a odpočinul si při loveckých kratochvích. Legendárním se stal příběh, jak se při jedné štvanici na jelena zoufalé zvíře vrhlo ze skály do jakési tůňky – a opařilo se. Voda v lesním jezírku byla horká! Tak prý byly „jelením skokem“ objeveny proslulé lázně, nazvané pak na císařovu počest Karlovy Vary.

Historka je to sice půvabná, ale nemá vůbec nic společného se skutečností. Lesní údolí zvané Vary (Warmbad) bylo odpradáвна známým poutním místem; snad už počátkem 14. století stávala na pahorku nad Vřídlem kaplička a na okolních skalách několik velkých dřevěných křížů. Na kopci Abergu se rozkládala Loketská královská obora, na jejímž okraji vznikla i poddanská vesnička Obora a nedaleko, na pahorku, kostelík sv. Linharta (dnes už vesnička neexistuje a z kostelíku najdeme v lázeňských lesích jen zbytky jeho základů). Údajně šlo o upomínku na legendárního poustevníka Linharta, který zde někdy v 11. století léčil lidi a dobytek bylinami, a zejména zázračnou vodou z horkých pramenů, kterou chodil nabírat do údolí pod vrchem.

Král Václav I. věnoval roku 1246 bývalou Linhartovu svatyni špitálnímu řádu křížovníků s červenou hvězdou. Jak je vidět, sahá

Morový sloup, Tržní kolonáda a Zámecká věž v roce 1898
(© Brück & Sohn Kunstverlag Meissen)

historie zdejších lázní velmi hluboko do minulosti. V dobách, kdy v Loketské oboře lovil císař Karel, byly Vary už známým a proslulým místem. Císař zřejmě hledal úlevu v blahodárné minerální vodě, horké koupele zmírňovaly úporné bolesti jeho páteře, jimiž trpěl po záhadném úrazu; údajně se inkognito zúčastnil rytířského turnaje a úder dřevcem do brady mu zlomil čelist a poškodil krční páteř. Je skoro zázrak, že toto zranění přežil! Proto panovník během pobytu na Lokti pravidelně zajížděl do Varů.

Možná si ani neuvědomujeme unikátnost zdejšího gejzíru horké vody (přes 72 °C), která je tlakem páry vrhána v cyklických záchvěvech, připomínajících stahy tlukoucího srdce, do výše až dvanácti metrů. V kontinentální Evropě nemá karlovarské Vřídlo konkurenci, za nejbližšími podobnými gejzíry bychom se museli vydat až na ostrov Island. Původně ovšem nebylo toto hlavní zřídlo přístupné, ještě ve středověku tryskalo uprostřed vroucího jezírka a celé okolní dno údolí pokrýval močál rezavě zbarveného bahna, jímž probublával plyn bahenními sopkami (mofetami) po-

dobně jako na Soosu nedaleko Chebu. K nabírání vody využívali tehdy lidé menší tůňku v rozsedlině pod Zámeckou skálou, kam bylo možno bezpečně sestoupit po přírodních skalních terasách. Zde, v prameni po něm nazvaném, se zřejmě léčil i císař Karel IV. Bývala tu ke spatření jakási skalní vana, v níž prý při koupelích sedával. Ta však později zanikla při stavbě lázeňské kolonády.

Aby se nemusel po každé návštěvě lázní vracet na Loket, nechal si panovník na tomto úzkém skalním ostrohu, vybíhajícím až do prostřed údolí nad kouřící bahniska kolem meandrů říčky Teplé, vybudovat roku 1358 nevelký, „rekreační“ hrad. Jádrem gotické stavby byla třípatrová hranolová obytná věž (donjon) s polokružní věž zakončeným vchodem v patře jihozápadní stěny, kam se vstupovalo vnějším schodištěm. Střecha byla křížová, krytá šindelem, s trojúhelníkovými štíty po stranách. Věž obklopovalo opevněné hospodářské předhradí, zeď se střeleckým ochozem a brána s padacím mostem přes příkop vylámaný ve skále.

Kolem hradu vyrostla obydlí služebníků, obchodníků a zejména lazebníků, pro které se toto místo stalo přímo „zlatým dolem“. Pod hradem vzniklo tržiště, zárodek budoucího města.

Město Vary, pojmenované k císařově počtě Karlovy Vary, rostlo velice rychle. Už roku 1370 potvrdil panovník jeho zřizovací listinu a věnoval mu nedaleké vsi Oboru a Drahovice. Karlovy Vary byly prohlášeny komorním královským městem (tedy královým soukromým majetkem). Správu nad ním vykonával loketský purkrabí.

Z Karlova hrádku nám zůstal do dnešních dnů jen přestavěný zbytek věže. Během velkého požáru Karlových Varů v roce 1604 totiž vyhořel i hrad, a to tak důkladně, že z něj zbylo jen pár zubatých, začernalých zdí. Měšťané centrum brzy opravili – a protože nechtěli mít nad Tržním náměstím ostudnou zříceninu, nepotřebné hradní zdi strhli, zasypali jimi příkop a torzo věže přestavěli na městskou hlásku. Ta byla dokončena roku 1608.

V roce 1766 byla věž po dalším požáru znovu opravena. Při té příležitosti byla opatřena cibulovitou barokní zvoničkou a ve druhém patře doplněna třístranným arkádovým ochozem, ze kterého

fanfáry městských trubačů slavnostně vítaly významné hosty lázeňského města. Později se odtud každoročně zahajovala lázeňská sezona. Dnes je známá pod jménem Zámecká věž.

A tak nikoliv štvaný jelen, vrhající se do vroucí tůně, ale panovníkova bolavá záda přispěla ke vzniku světově proslulých lázní Karlových Varů.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti

Historické město Karlovy Vary není původním správním centrem kraje. Ba ani Locket ne. Chceme-li toto centrum najít, musíme se vypravit na nenápadné návrší na severním okraji Karlových Varů.

Pravda, v dnešní metropoli nakonec zůstáváme, avšak Sedlec – tak se ono hledané místo jmenuje – je mnohem starším sídlem než krajské město, pod něž v současnosti spadá. Jeho název v sobě odráží jméno kmene Sedličanů. Tito nejstarší slovanští obyvatelé Karlovarska zde svobodně žili až do příchodu Přemyslovců. Písemně je Sedlec poprvé zmiňován v souvislosti se založením pražského biskupství v roce 973, nicméně až v listině císaře Jindřicha IV. z roku 1086, která dodatečně určovala rozsah pražské diecéze. To už byl ale Sedlec dávno přemyslovským správním centrem a v listinách nacházíme název „provincia sedlensis“, který se udržel až do dvacátých let 13. století. Poslední doklad o tom máme k roku 1226, kdy byla správa kraje přenesena na nový kamenný hrad Locket.

Zřejmě v souvislosti s tím zaniklo původní sedlecké hradiště, které dodnes není lokalizováno (v současnosti převažuje názor, že se nacházelo přibližně v místech kostela sv. Anny; dříve bývalo umístováno na Bažantí vrch východně od Sedlce, avšak žádné nálezy to nepotvrdily). Sedleckou církevní oblast dostali v roce 1240 od Václava I. do správy křižovníci s červenou hvězdou – a mně na mysli vytanul Tetín, kam jsme Vás vzali v knize Krajinou prvních Přemyslovců: rovněž ten zaznamenal pád svého statutu z „krajského města“ až na pouhou městskou část.

Madona na Mariánském sloupu
u kostela sv. Anny v Sedlci

A co dnes vidíme v Sedlci, obklopeném rybníky a močály (ty vznikly nejen záměrně – z obranných důvodů –, ale také jako pozůstatek těžby kdysi světoznámého Sedleckého kaolinu)? Především kostel sv. Anny. Tento jednolodní poutní kostel s bohatou štukaturou postavil v letech 1738-1749 stavitel Johann Schmied z Útviny podle zjednodušeného původního návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera (autor přepracování, k němuž došlo kvůli snížení nákladů, není znám). Samozřejmě nešlo o první svatostánek: v listině Jindřicha IV., o níž jsem se zmínil, je v Sedlci uváděno děkanství s kostelem. Ten se nezachoval, stejně jako druhý, zděný kostel, postavený kolem roku 1290.

Současný barokní kostel sv. Anny je tedy třetí v pořadí a z druhého převzal lomenou klenbu v sakristii. Od počátku byl zamýšlen jako poutní – pro tehdejších přibližně 250 obyvatel Sedlce by takto mohutná stavba nevznikla. Poutě směřovaly ke kopii obrazu

Panny Marie Pomocné Pasovské podle originálu Lukáše Cranacha staršího, kterou po druhém tureckém obležení Vídně roku 1683 císař Leopold I. prohlásil za osvoboditelku a patronku habsburské monarchie. Poutníci mířili i k pozdně gotické dřevěné sošce svatě Anny Samotřetí z konce 15. století, které přinášeli dary. V roce 1721 sem během léčebného pobytu v Karlových Varech zavítala císařovna Alžběta Kristina se čtyřletou dcerkou (a pozdější panovnicí) Marií Terezií; císařovna se do Sedlce vrátila v roce 1732, tentokrát i s manželem Karlem VI. Interiér se vedle uvedených artefaktů může pochlubit také hodnotným barokním vybavením (hlavně oltářem) a nástěnnými malbami Eliáše Dollhopfa.

Zatímco o kostel, u kterého nepřehlédneme Mariánský sloup, se skvěle stará Spolek na záchranu kostela sv. Anny v Sedlci, zdejší zámek takové štěstí nemá. Připadá mi, jako by samotné jméno Sedlec neslo neblahé poselství: zchátralý je pražský zámek ve stejnojmenné čtvrti (mohli jste si o něm přečíst v knize *Utajené hrady a zámky III.*), jakož i zámek nedaleko světoznámé kostnice v Kutné Hoře – Sedlci (a dříve to platilo také pro lovecký zámček Portz u Sedlce v Jihomoravském kraji, avšak alespoň ten byl nedávno rekonstruován).

Ze všech zámků jménem Sedlec je na tom ten karlovarský nejhuř. A – nerad to říkám – nejsmutnější osud ho potkal ve „skvělé“ polistopadové době. Vystavěn byl pravděpodobně ve druhé polovině 17. století u cesty k poplužnímu dvoru Přemilovice (ten je pozůstatkem zaniklé vsi Přemilovice; do stále existujícího dvora se ještě vypravíme). V 19. století byl klasicistně upraven (tehdy zřejmě přibyl jižní objekt) a poslední změnu podoby zaznamenal v roce 1927, kdy dostal východní křídlo. V té době v něm sídlila Ústřední správa sedleckých kaolinových dolů, kterou v roce 1958 vystřídalo ředitelství národního podniku Keramické a sklářské suroviny Sedlec. Bohužel, po „revoluci“ několikrát změnil vlastníka, přičemž ten poslední – ruský – mu nevěnuje žádnou péči. Zchátralý objekt se nedočkal zápisu na seznam kulturních památek (snažilo se o něj sdružení, které se stará o kostel sv. Anny), naopak ho v roce 2012 ještě víc poškodil požár – čímž de facto padla možnost, že bude

prohlášen kulturní památkou. Chci věřit, že hořelo vinou nedbalosti, ne záměru, ale ani to majitele, který dlouhodobě „není k zastižení“, neomlouvá.

Když jsem do zámeckého areálu vnikl, čekalo na mě nepříjemné setkání. Z ruin se vynořil „patříčně“ zchátralý muž, a hned se na mě obořil jako na někoho, kdo přichází se zlým úmyslem. Jakmile jsem mu vysvětlil důvod své návštěvy, prezentoval se jako samozvaný „ochránce“ objektu a kritizoval jeho současný stav. Musím mu dát za pravdu, ačkoli nevím, zda zrovna někdo jako on může sedleckému zámku pomoci.

Severně odsud, mezi několika rybníky, leží mladší tvrz Přemilovice (adresa Hraniční 21, Karlovy Vary – Sedlec). Vznikla asi kolem poloviny 16. století v areálu zmiňovaného poplužního dvora (upozorňuji, že dnešní tzv. Přemilovský dvůr leží jinde – u Rosnické ulice severozápadně od kostela sv. Anny). Řekl bych, že se majitel částečně přestavěného objektu mladší přemilovické tvrze alespoň snaží, a rád ho za to pochválím; obvykle to není žádné požehnání, vlastnit historické objekty (tento rovněž není památkově chráněn, takže budme spokojeni i s tím, že vůbec stojí). Mladší tvrz, představující východní křídlo dvora, má střechu napohled novější než ostatní budovy. Z původních částí tvrze se kromě obvodového zdiva dochovalo jen přízemí; patro ani pohled zvnějšku, stejně jako novodobý přístavek u severovýchodního nároží, už neprozrazují, že jde o renesanční stavbu. Snad tento objekt nezanikne; škoda by byla i jižního křídla dvora, které je s tvrzí spojeno a prý se v něm nacházejí zajímavé stavební prvky ze 17.-19. století.

Pro úplnost dodávám, že se o něco jižněji, v příhodném ohbí rybníku, nachází tvrziště starší přemilovické tvrze. Tato vodní tvrz vznikla ve 14. století (podle jiného názoru už v osmdesátých letech 12. století), ale počátkem 16. století byla opuštěna a její funkci převzala mladší tvrz. Kruhové tvrziště o průměru přibližně 60 metrů částečně leží pod hladinou rybníku, a vzhledem k faktu, že i tuto parcelu údajně vlastní „svědomitý“ majitel sedleckého zámku, to na řádně provedený průzkum či konzervaci nevypadá – navzdory tomu, že tvrziště je na rozdíl od zámku památkově chráněno. Zá-

kladové zdivo, odkryté během meziválečného výzkumu, zarůstá vegetací – a celá oblast se mění v zakletou zónu, která tiše žaluje na bezohlednou polistopadovou dobu.

Najde se princ, který ji vysvobodí? Ač životní optimista, v tomto případě jsem spíše skeptický. Karel IV. by takovou devastaci nepřipustil – jenže osobnosti jeho formátu dnes v politice a státní správě zoufale postrádáme.

(Josef Pepson Snětivý)

KŘIVOKLÁT

TAM, KDE ROSTLA JEN „KŘIVÁ KLEŤ“

Karel Hynek Mácha začíná svou novelu *Křivoklad* tajemnou scénou, v níž z husté mlhy, halící lesy, zaznívají jen hlasy dřevorubců a údery seker. Poražený staletý dub padne jako most přes rokli, na jejímž dně se vzápětí objeví oddíl zbrojnošů, kteří potají odvážejí na Křivoklát zajatého krále Václava IV. Jenže mlha jim skryla cestu, a oni beznadějně zabloudili. Jeden z dřevorubců jim naštěstí ukáže správný směr. Poté, co se jezdci začínají přibližovat ke svému cíli, vystupují před nimi z mlžných závojų jednotlivé detaily krajiny a postupně se skládají do monumentálního obrazu. Je to zajímavý literární postup, navozující pocit otvírání opony na divadelní scéně, ale současně reálná zkušenost, kterou jistě Mácha získal na svých prázdninových toulkách, kdy si do deníku zručně skicoval „hrady spatřené“.

I já jsem několikrát zažil onen pozoruhodný okamžik, kdy mne v údolí Berounky obklopila zdejší příslovečná mlha, neprostupná jako vřící mléko (nadarmo se neříká, že původní název Mže si řeka vysloužila právě podle těchto častých mlh). Ale po chvíli puklinou v parách prorazily první paprsky ranního slunce a rudozlatě ozářily válcovou věž s červeným kuzelem střechy, zubaté hradby, budovy a brány. Hrad Křivoklát vyplul jako tajemný koráb mlhami dávnych časů nad vlnění lesnatých pahorků...

Roztáhněme tedy také pomyslnou oponu a začněme své vyprávění právě na tomto místě, které dalo jméno celé oblasti a je jakýmsi jejím duchovním centrem. Je pravděpodobné – a archeologické nálezy to dosvědčují –, že předchůdcem středověkého hradu bylo raně slovanské hradiště, které navázalo na obdobné opevně-

ní Keltů, a dokonce na obranné stavby ze starší doby bronzové. Strategické místo bylo tvořeno ostrožnou, sevřenou téměř kolem dokola smyčkou říčky Rokytne (dnes Rakovnického potoka). Jen úzká šíje spojovala tuto ostrožnu s hřebenem, táhnoucím se po úbočí sousední hory Baby. Mohutné valy uzavíraly trojúhelníkovou plošinu, členěnou skalními výchozy a zlomy na několik výškových úrovní. Na nejvyšším místě (někde poblíž dnešní velké věže) se nacházela akropole, svatyně a sídlo vládců, na nižších terasách stávaly dřevěné chaty obyvatel hradiště. Netušíme, jak své sídlo nazývali. Ale domnívám se, že poté, co zůstalo opuštěno, zarostla plošina se zbytky rozpadlých staveb houštinou plazivých bříz, zakrnělých dubů a pokroucených borovic. A právě takovému hustému mlází se tehdy říkávalo „krívoklet“.

Využit strategické polohy pravěkého hradiště k obranným účelům se rozhodl až roku 1110 kníže Vladislav I. Archeologové zjistili, že úzká šíje byla tehdy prokopána příkopem (nebo byl prohlouben ten dosavadní) a nad ním, na vystupující skále, teprve v pozdějších etapách obestavěné a srovnané v terasu, byla vztyčena mohutná válcová kamenná věž o průměru 12 metrů. Byla zřejmě stavbou současně obrannou i obytnou. K ní patřila už jen zděná obdélníková budova s rovnými trámovými stropy, uzavírající napříč prostor za věží a oddělená od zbytku zaniklého hradi-

Karel IV. v Schedelově
(Norimberské) kronice

ště na západní straně dalším příkopem. Šlo tedy opravdu o malý hrádek, a také se tak dlouho nazýval: Bürglein, Hrádek, případně Křivoklátský hrádek.

ZACHRÁNĚNÉ DĚDICTVÍ

Teprve ve druhé polovině 13. století byl Hrádek přestavěn na mohutný gotický hrad. Nebyl to jednorázový proces, stavba narůstala postupně z iniciativy jednotlivých panovníků, až posléze zabrala celou plochu ostrožny. Knížata a králové využívali Křivoklát především jako jakousi „venkovskou rezidenci“, jako ideální místo k odpočinku uprostřed hlubokých lesů, nabízejících mnohé lovecké kratochvíle. Je spjat zejména s osobou vášnivého lovce Václava IV. Přesto měl tento hrad významný úkol i jako obranná pevnost na důležité dálkové obchodní stezce, směřující tudy z jihu Čech přes Rakovník a Louny až k saské hranici. Jeho odlehlost od rušných center později vedla k tomu, že byl v 16. století využíván jako státní vězení. Byl tu například mnoho let žalářován biskup Jednoty bratrské Jan Augusta.

Nejvýznamněji podobu hradu ovlivnil král Vladislav Jagellonský, jenž si ho mimořádně oblíbil. Nechal ho důkladně přestavět ve stylu pozdní gotiky a dal mu právě tu tvář, kterou dnes může spatřit zvědavý turista. Nesmíme ovšem zapomínat, že současná podoba hradu je z větší části „romantickou rekonstrukcí“, na které se od roku 1880 podíleli architekti Josef Mocker a Kamil Hilbert. Provedli zde podobný zásah jako na Karlštejně, právě tak diskutabilní, ovšem bez nich bychom tu neměli snový lovecký hrad, ale částečnou zříceninu (Velká věž byla tehdy už dlouho bez střechy!), navíc obklopenou nehezkými hospodářskými budovami.

Kritický stav hradu byl výsledkem neblahého vývoje, který začal rokem 1643, kdy po ničivém požáru ztratil obranný význam a zůstal jen centrem rozsáhlého panství. To bylo roku 1685 prodáno Valdštejnům, roku 1733 je sňatkem získali Fürstenberkové. Ti

se snažili pozvednout celou křivoklátskou oblast k hospodářskému rozkvětu, ale přitom udržet její lesní svéráz a obohatit ji o další zajímavé stavby, s nimiž se ve zdejších lesích setkáváme takřka na každém kroku. Bohužel roku 1826 zachvátil hrad další obrovský požár, který ho téměř zničil. Zůstaly jen očázené zdi. Veškeré vnitřní vybavení vzalo zasně, shořely i cenné archivní materiály, někde se propadly stropy... Ačkoliv Fürstenberkové na Křivokláte nesídlili (pro osobní potřebu využívali zámek v Nižboru), uvědomovali si jeho hodnotu jako jedinečné památky a snažili se ho zachránit. Do rekonstrukčních prací vložili nemalé prostředky. Zpočátku však docházelo ke zcela necitlivým zásahům, neboť hrad byl přestavován podle momentálních potřeb hospodářského provozu. Teprve Mockerova akce (která přišla doslova „v hodině dvanácté“!) zachránila jeho původní historickou hodnotu. Roku 1929 byl Křivoklát od Fürstenberků vykoupěn československým státem a od té doby prošel několika dalšími rekonstrukcemi.

Jagellonskou etapu prozrazuje na hradě také iniciála W, patřící Vladislavu Jagellonskému

Typické siluety hradu dominuje mohutný válec 44 metrů vysoké Velké věže a o něco nižší hranol Prochodité věže. Mezi nimi se rozkládá trojdílný hradní palác s kaplí, uzavírající druhé (soukromé) nádvoří. Jakousi „veřejnou sféru“ vždy tvořilo první nádvoří, obkroužené manskými domy, budovami purkrabství a hejtmantství. Najdeme tady i studnu s rumpálem a půvabnou kašnu. Křivoklát se však pyšní zejména Královským sálem, zaklenutým hvězdnicovou klenbou. Je to po Vladislavském sále Pražského hradu největší dochovaný gotický sál v Čechách

(úplně nejrozsáhlejší býval Rytířský sál na hradě Točniku, ale z něj zůstalo jen torzo). Jde o nádherné dílo pozdní jagellonské gotiky. V polích klenby můžeme místy zahlédnout zbytky původní pestré freskové výzdoby. Podobným skvostem pozdní gotiky je sít'ová klenba hradní kaple. Návštěvníci hradu mohou nahlédnout i do vězení a do rekonstruované hradní mučírny s původním vybavením.

Hrad, jehož arkády, lodžie, okna, brány a klenuté síně nás okouzlují poezií půvabné jagellonské gotiky a renesance, skrývá mnohá tajemství. Jako zvláštní červená nit se životy jeho obyvatel prolíná touha po úniku, po naplnění skrytého smyslu života – a také motiv lásky a odpuštění.

MALÝ VĚZEŇ NA KŘIVOKLÁTU

Právě na Křivoklát nechal rozzlobený Jan Lucemburský převézt svého prvorozeného synka Václava, vězněného do té doby na hradě Lokti. Došlo k tomu poté, co byl králův nepřítel a spoluspiklenec jeho panovačné manželky Elišky Přemyslovny, pan Vilém Zajíc z Valdeka, úkladně zavražděn na válečném tažení, a to během zinscenované rvačky ve vojenském ležení (jiné prameny však jeho zranění a následný skon umisťují do bitvy u Dachova; každopádně zemřel 9. října 1319). Hrad Křivoklát, který tento mocný šlechtic, ovládající celé Křivoklátsko a Podbrdsko, do té doby vlastnil (nekoupil ho, ale zmocnil se ho násilím!), připadl po jeho smrti královské komoře. Jan Lucemburský toho využil, dal sem odvézt tříletého synka Václava a bděle ho v lesním ústraní sřežít. Chlapec neměl ani tušení o složitých diplomatických hrách, které otec i matka rozehrávali kolem jeho osoby. Nevěděl, že jeho sotva dvouletý bratříček Přemysl Otakar právě zemřel (jména synů zřejmě volila královna Eliška Přemyslovna záměrně jako odkaz k přemyslovským kořenům) nebo že se mu během těch let narodil další bratr Jan Jindřich a později sestry, dvojčata Anna a Eliška. Princ Václav prožíval dětství naprosto nepřírozeným způsobem, odtržen

Výklenková kaplička u Rakovnického potoka

od matky, opuštěn otcem, bez možnosti dětských her s vrstevníky, vyjížděk do přírody a dalších zábav šlechtických dětí. Sice už tady nebyl držen v nějakém sklepení jako na Lokti, měl k dispozici několik pohodlných komnat, ale co to bylo platné, když je nesměl opustit? Maximálně se mohl procházet po hradním nádvoří a hradbách s doprovodem stráží. Odpovědnost za jeho bezpečnost nesl křivoklátský purkrabí Oldřich řečený Pluh.

Možná někoho překvapuje, proč pořád mluvím o Václavovi, když jde o budoucího panovníka Karla IV. Jenže tehdy ještě nikdo netušil, že bude jednou užívat tohoto jména, proto se přidržuji toho, jak ho v té době oslovovali. Nepřirozený průběh dětství ve společnosti nevlídných chův a mlčenlivých stráží musel chlap-